

Sørum-Speilet

I dette nummeret:

**Sofie Fleischer:
Kirsten Fleischers
erindringer**

**Kristian Lieungh:
Oppvekst på Melvold i
Frogner i mellomkrigs-
tida Del 40:
Smeden i Brua**

**Leif Mathisen: På kryss
og tvers i Sørum (7)
Natur- og kulturstien
fra Bingsfoss til Elvestad**

**Bokmelding:
Norge i 1743**

**Jorunn Hattrem:
En skoledag i gamle
dager**

**Kaare Svarstad:
En rusletur i Blaker**

**Reidun Andreassen:
Det var da det og itte nå!**

**Anders Aasgaard:
Svenske
nybrottsarbeidere**

<http://sorum.historielag.no>
org.nr. 984 252 994

Kjære medlem,

Denne sommeren har vært full av viktige begivenheter knyttet til historielagets virksomhet. Rusleturene 13. mai i området rundt Blaker Skanse med Torbjørn Eid som guide og 16. juni på Valsmoen med Dag Nordsveen som guide var vellykkede, og har som en vil se av dette Sørum-Speilet også gitt oss litterære bidrag. Her kan du også lese om 4.klassingenes vellykte besøk på Vølneberg i uka før 17. mai.

Vi synes også at arrangementet vårt på Blaker Skanse 7. juni ble svært vellykket med mange frammøtte og et program som ble toppet med trioene Magne Osland (piano), Milutin Petrovic (fiolin) og Camilla Susanne Haug (sang). Gledelig var det også å innkassere en ny seier for Skansespillet, både når det gjelder publikumsbesøk og teater teknisk profesjonell gjennomføring. Som initiativtaker og største andelseier i Skansespillet på Romeriket AL vil historielaget delta aktivt i den drøftingen av de videre planene for spillet som ble vedtatt på siste årsmøte.

24. mai arrangerte vi et avsparkmøte for våre lokale salgskontakter for Sørum Bygdebok, etterfulgt av en presentasjon av historikeren Finn Overviks funn i arkivet på Rånåsfoss kraftstasjon. Andre bind av bygdeboka kommer i midten av november, og ansvaret for kontaktnettet blir nå overlatt fra Kåre Sæther til Helge Hoel. Kåre Sæther kunne på vegne av alle som har deltatt i dugnadene på natur- og kulturstien mellom Rånåsfoss og Bingsfoss som prosjektleder være svært fornøyd både med oppslutning og pressdekning rundt den offisielle åpningen lørdag 2. juli.

Når dette skrives er Olsok-arrangementet på Vølneberg og rusleturen med Leif Mathisen i Bæregsåsen ikke gjennomført ennå, men vi satser på at det også blir vellykkede arrangementer.

I høst må vi i historielaget konsentrere oppmerksomheten om salg og distribusjon av bind 2 av Sørum Bygdebok. Vi satser på å øke antallet abonnenter fra 450 til 500 og dessuten selge 2-300 enkeltbind som for første bind. Da er produksjonskostnadene for utgivelsen godt og vel dekket. Har du ikke abonnert på serien sjøl ennå, oppfordrer vi deg sterkt til å tegne et. Ta en titt på første bind og bli overbevist!

En aktiv historielagshøst ønskes dere alle.

Artikler nr. 4 – 2005 – 11. årgang

Kirsten Fleischers erindringer

22. november 2004 fikk vi en telefon fra Helle Brabrand på Lillehammer. Hun hadde funnet en gammel dagbok skrevet av Sofie Fleischer (1859-1918) der hun beskriver en reise hun foretok til Blaker og Sørums i 1915 sammen med sin mor, Kirsten Marie Fleischer, født Rasch, (1831-1915). Kirsten Marie var datterdatter av sokneprest Christian Fredrik Fleischer i Sørums, og hun hadde giftet seg med sin onkel, Michael Fleischer, sokneprest Fleischers eldste sønn. Sofie Fleischers dagbok refererer derfor også flere av morens minner fra sitt opphold i Blaker og Sørums midt på 1800-tallet.

Mama og jeg kommer netop fra en tur til Blakjer skandse fra hotellet Solstad hotell, der eies av frk. Gyda Ullerud, søster av landhandleren her. Blakjær skandse eies nu av gaardbruker Komnæs, enkemand, der kjøbte det bekjendte Blakjær skandse af staten. Det er bekjendt fra krigen mod svenskene baade i 1683 og i 1808. Solstad hotell ligger paa det gamle Blakjær skandses grund. Frk. Ullerud kjøbte grunden af Komnæs.

Mama forteller: Jeg har ikke vært her siden jeg var 17 aar i desember, altsaa sommeren 1848. Da boede ritmester Kreuz med frue født Stenberg, søster av Edle Stenberg og af fru Emma Sanderson. Gjennom Edle sendte fru Sanderson og jeg ofte hilsener til hverandre, skjønt vi aldri hadde set hverandre. Edle Stenberg var en merkelig personlighet, meget intelligent og kristelig interessert. Hun var fadder til mig, Sofie, da hun var i besøk i Christiania. Mama bodde hos bedstefar, men husker det ikke bestemt. Vi besøkte henne i Stockholm i 1882, da bodde hun i en slektnings hus. Han var mangemillionær og het Smith. I de senere aar gikk hun over til katolisismen, og sendte mor en bok derom, som dog ikke overbeviste mor.

Ritmesterens barn var Svea, Nora, død ugift, Emma, gift med presten Kofod i Amerika, ingen børn. Mina Irgens, hvis mor var født Fleischer og gift med godseier Irgens til Loftenes ved Sogndal ved

Sognefjorden, var en kjødelig kusine av bedstefar, da hendes mor var en søster av gamle presten Fleischer i Sørums. Did til præstegaarden kom saa Mina Irgens og var der antagelig en sommer.

Saa ønsket Kretz at faa hende did til Blakjær Skandse, som kun laa en halv mils vei fra præstegaarden, og der var hyppig omgang mellem Sørums præstegaard og Skandsens beboere. Saa kom altsaa Mina Irgens did, og det viste sig snart at hun var umistelig for dem. Der kom ikke tale om sterke nok lovord om hvor udmærket Mina var mod dem, og her blev hun til ritmesteren og fruene var døde. Hun stod op kl. 5 om morgenen og overtog hele husholdningen, og en tid derefter hele jordbruget, eller saa godt som hele jordbruget, passede børnene om natten.

Strax de kom til verden tog hun dem ind til sig, og passede dem til de blev store, og hun arbeidede utrættelig hele dagen, og blev meget mager, og da jeg en gang sa til hende at en liden middagslur synes jeg du skulde unde dig, saa svarte hun: Det gjør jeg også 2 minutter hver dag, og dette er det aller sundeste for meg.

Disse besøgte jeg sammen med præstegaardens folk. Ritmesteren havde liden raad, saa Nina lærte sig til alt mulig haandverk, saagar at bli uhrmager. Blakjær skandse var den gang commandantbolig, og eiedes af staten. Boligen er en langstrakt enetages bygning med 2 gavlvinduer paa hver sin side, og enkelte vinduer i 2. etage, med 3 indgange med trapper og gelænder om og bænker, og paa sidene prydbusker, undtagen for den midterste indgang, hvor der var nogle svære lindetrær. Foran 2 af indgangene var der 2 hvidmalede søiler, en paa hver side af trappen og hørende til denne. Det saa herskabelig ud. Nu er den gulmalet, med hvidmalede vinduskarmer og døre, og stolpene hvide. Den er imponerende lang, med 16 vinduer i række og rad paa den ene og paa den anden side. Der er store dobbelte værelser. Der er 8 skorstenspiber i række og rad paa bygningen.

Ved flagstangen paa toppen er der en bæk, hvorfra deilig udsigt over Glommen, Sundfossen og bygden paa begge sider af elven. Paa en liden haug er der deilige gamle træer, sølvpopler. Udhusbygningen ligger ret overfor huset paa den anden side af veien, de er skidse paa tagene paa faconen. Krudtkjældereren staar der endnu, med sin svære laas og graa sten.

Paa toppen af krudtmagasinet har oberst Georg Michelet plantet et birketræ som staar der endnu og har faaet en avlægger. Paa sit dødsleie tog ritmester Kretz det løfte af Mina at hun ikke nogensinde skulde forlade Kreuz' børn, og det holdt hun trolig. Da Kreuz døde, kom hun som bestyrerinde af Enerhaugen asyl i Christiania, hvor hun blev mange av sine ca. 30 aar.
(...)

Hotel Solstad, Blaker, 3. august 1915

Søndag 25. juli 1915 reiste mama, fr. Ullerud (vor vertinde), gutten Oscar (kokk) og jeg med vor deilige trille til Sørum præstegaard. Vi ringede op i telefonen før vi reiste og talte med præsten Harboe selv, som sagde vi skulde være velkomne. Saa kjørte vi da den lille bakke ned til Glommen til sundstedet, hvor sundmanden sadte os over med hest og trille. Hesten spændtes af, og mama blev siddende i trillen. Sundmanden var hotellets nærmeste nabo. Det er et nydelig hus. Det er fortalt her at sundmanden tjener over 2.000 kr. i aaret for at sætte over. Han har havt 12 børn, tror jeg de sagde. En pen spenstig mand var det. I det 2-etages hus "Sundet" bor to dannede damer, frk. Heyerdal og frk. Holmsen. – Nu, vi spændte da hesten for igjen, da vi var kommet over Glommen, som var saa høi og stor som den næsten aldrig er paa disse tider i juli maaned, med vind og stærk strøm saa sundmanden maatte sætte jertrinnsen paa fergen. Trinnsen er fastgjort i en telefonsnor, saaledes ser den ut, som gaar fra den ene side af Glommen til den anden. Jerntraaden fæstes i en stor krog paa fergen. Saa ror man, og trækker fergen, at ikke strømmen skal drage fergen for langt nedover. Ovenfor

er jo den store Raanaasfossen, og nedenfor den lille Sundfossen, og saa maa sundmanden ha baadshage med for at støte alt det store tømmer som kommer drivende, ofte i store mængder, væk fra færgen. Det er morsomt at sidde paa udsigtbænken ved fløtningen paa Blakjer skandse, og se paa alt tømmeret drive nedover elven og paa sundmanden som uafsladelig sætter folk over.

Nu, til os igjen. Vi kjørte nu et kort stykke, ca. 3 kvarters vei til Sørum præstegaard, forbi Hval, en stor gaard som eides af Heyerdahl på Hval, hvis datter Hanna, Fleischers bekjendt, var gift med maleren Heyerdahl. Hun blev siden skilt. Der fortaltes at gamle Heyerdahl paa Hval var saa haard og slem at engang rømte hans kone i fortvivlelse til en skov i nærheden og var borte i 3 døgn. Nu eies Hval af gaardbruger Emil Frøen. Gaarden saa nydelig og velstelt ut nu. Flaget var heist da vi reiste forbi. Lige ved stod 40 km skilter fra Christiania. Hval er nærmeste nabo til Sørum præstegaard, og engang vi kom 9 slæder fra Christiania en jul og var ca. 20 personer paa præstegaarden, kom der bud fra Heyerdahl paa Hval og sagde: "Jeg skulde be dere komme til Hval i morgen aften, men jeg ber dere endelig komme alle sammen, for saa var det gjort med det samme sølet." Hele selskabet lo, og de gikk ikke alle.

Paa Sørum præstegaard

Da vor ekvipage standset udenfor præstegaarden, kom præsten selv ut og tog imod os, og førte os ind i den store prægtige salen, nu dagligstue, nydelig med brunt tyrkisk plysjmøblement. Fotografier, nogle af præstens brødre, oberstlieutnanten, byfogden i Arendal var ogsaa en bror.

Salen var spisestue i bedstefars tid, med mange vinduer med udsigt til tunet, hvor der i bedstefars tid var et fløielsteppe af fint græs som i England med 4 store prægtige træer. Der ble sagt at naar et af disse 4 træer døde, døde ogsaa den daværende præst. Nu var alle disse 4 borte. Der stod

kun et stort birketræ igjen, men det begyndt at raadne indeni.

Præsten var 63 aar. Da vi talte om Jens Tandberg, sagde han: - Jensemand, ja. Kjender dere ham? Præsten lod os sidde ned, og gikk ind efter kirkebogen, og læste op bestefars biografi og pratet lidt. Saa gikk han i forveien og viste os om overalt, og jeg sagde hvorledes værelsene blev benyttet i bestefars tid. Fra spisestuen inde var salen eller dagligstue kom man før ind fra venstre. Dagligstuen nu var en tarveligere dagligstue, men med ganske morsomme og fine møbler arvet efter en tante af Harboe. En commode i rennessancestil og et rundt bord med forgylling var nydelig i facon, og med speil over. Derfra ind i gjæsteværelset, hvor jeg tror jeg sov paa præstegaarden. Jeg tror tante Mina laa der ellers. Nu var det præstens hyggelige kontor. Derfra ind i et soveværelse, nu præstens.

Saa kom præstens husbestyrerinde, frk. Sæthren, som havde været hos Harboe i Grimstad ogsaa og fulgte med hit til Sørum, i alt 17 aar havde hun været hos ham. Hun bød os til caffebordet med hjemmelagede boller og en deilig opskaaren kage. Mama drak melk.

Og saa gikk det trappen op og ovenpaa. Her rutsjede jeg mang en gang trappen ned, idet jeg sadte mig paa øverste trin og akede nedover. Harboe trodde jeg brugte gelænderet, men nei, trappen brugte jeg som liten pike. I 2. etage var bispeværelset, det var før bestefars værelse. Her sad han fast i en stol i 6-7 aar, kunde vanskelig ligge, det var frygtelige stensmerter. Han bad uafsladelige med foldede hænder. Der blev taget ut en svær, stor sten fra ham. Jeg sad hos ham de sidste 6 timer før han døde, fra tidlig om formiddagen til om eftermiddagen. Jeg bøiede mig over ham paa det sidste og hviskede: - Hils mama. Jeg var da 17 aar og 8 maaneder. Bestefar var født 4. september 1781, og døde 67 aar gammel, 25. juli 1848. Der var nydelige gjæsteværelser og et andet pent værelse, i alt 9 sagde præsten.

Nydelig kjøkken med en gammel peis med jernplade og gammel skrift paa. En

prægtig lang overbygget kjøkkengang med do og en lang bænk til folkene og en stor iskasse osv. Verandaen eller hovedtrappen med to store syrentrær udenfor var extra koselig. Der sad min familie ofte og sværmede i maaneskin. Her kom hønsene op paa trappen. Klokker Svendsen, en original, kom engang medens vi jagede hønsene nedover trappen. Da sagde han: ”Ja, er det inte det jeg siger, kvindfolk og høns, de take inte tugt.” En anden gang skulde tante Mina skjænke ham en dram. Jeg saa nok at han grinte og gjorde grimaser, og da tante Mina spurgte om han vilde ha mer, sagde han med fuld overbevisning: - Nei, tak. Da han var gaaet, sagde tante Mina: ”Nei, nu har jeg sandelig taget feil af flasken, og skjænket eddike til ham.” Harboe lo slig av disse historier. Klokker Svendsen sang med dyb, høi røst, han var forsanger, der var intet orgel i de dage. Han stod med store votter paa sig.

Jeg fortalte ogsaa om at da fru Grüning, som eide en gaard i Stortingsgaden med have til Pibervigsbugten, skulde reise til udlandet, forærede hun mig en yndig hest, en damehest, Harild, som jeg red ofte paa. Til slut blev den sendt til Sørum Præstegaard og her døde den og ble begravet i en birkelund i nærheten. Da jeg kom derop om sommeren spurgte jeg hvor den var begravet. ”Det er der, Michael,” sagde hun til min mand. Ja, vi gikk da derhen, og på Harilds grav ble vi forlovet.

En gang Johan Dahl var der som gut skulde vi se på kjørne slippes om vaaren. Min mand sagde til Dahl: ”Hold deg fast i halen til denne kalven, men du maa ikke slippe taget!” Ja, han holdt. Kalven hoppede over en skigard, og vor forskrækkelse var stor da Dahl fulgte med over gjærdet. Hei, hop hvor det gikk. Med smaat og stort var der ca. 30 kjør og 1 hest.

På julebesøk i Sørum præstegaard

En jul kjørte vi ca. 9 slæder fra Christiania til præstegaarden; papa, onkel Jonas, jeg, Wedel, Alette, tante Hanna, tante Titty, Peder Hoppe, Augusta og Elisabeth Lange (tyske), Caspara Møller. Da vi kom

storveien over Frogner og henimod præstegaarden saa vi mellem træerne slig lysning, saa der var lys i hvert vindu. Nydelig!

Da vi kom ind stod en rygende themaskine paa bordet. Slig en hyggelig jul vi have. Da bedstefar var syg, var Bjørn Capellan, han som ble gift med Henrik Wergelands enke. Han var med og morede sig, og han læste Henrik Wergelands kjærlighedsbreve for mig.

Nu maatte Harboe gaa til et møte i bedehuset, han kom nok lidt sent den dag. Frk. Sæthern blev med os i vognen til kirken og til bestefars grav. Hun forærede os og frk. Ullerud hver sin buket røde roser, som voksede næsten ind i hvert vindu hos præsten. Frk. Sæthern gikk ind i et hus lige ved, og fik nøglen og viste os kirken. Men først gikk vi til bestefars grav. En stor jernplade hvorpaa var skrevet: Her hviler de jordiske levninger af sognepræst Christian Fredrik Fleischer, født 4. september 1781, død 25. juli 1848. Der var akkurat 25. juli den dag vi var der, saa det var akkurat paa dagen 67 aar siden han døde. Der stod et bibelord efter: Men Gud være lovet som gav os sin søn, vor Herre Jesus Christus, eller noe lignende. Jeg tror det var dette. Her lagde Sophie efter min bøn røde roser paa graven.

En far av Anna Colbjørnsdatter ligger begravet i grusgangen midt foran kirken, og en slægtning har foræret altertavlen, forestillende nadverden i 12 figurer udskaarne med Johannes Døberen op til Jesu bryst. Orglet er nyt, døbefonten ældgammel. Selve kirken er 1000 aar gammel, ærværdig stenkirke, sparsomt med vinduer, de er høit oppe – koldt paa gulvet. Nu er prægtige, store, elektriske lysekroner. Elektrisk lys er nu indlagt i præstegaarden.

Bestefars grav ligger ved stemmuren til høire et lidet stykke fra kirken. Ved siden af nedenfor ligger præsten Schive, som var præst i Sørum efter bestefar, og som min mand og jeg besøgte da jeg var mellom 30 og 40 aar, eller kanske før. Schive bad os aar efter aar, men saa skrev han iaar maa dere komme, thi nu tager jeg min avsked,

saa det er sidste aar jeg er her. Saa da var vi der. Fruen laa blind og hvidhaaret altid til sengs, men saa fredelig og snild.

Provsten Valeur kom derefter. Her var min mands niece i huset et halvt aars tid. Tante Anna skrev til præsten Valeur og spurgte om Hanna kunde komme der i huset. Men kjendte du dem da? spurgte jeg. Nei, det gjorde hun ikke. Men turde du da? Ja, de kunde jo svare hva de vilde, men de svarede ja. Saa sagde vi farvel til den venlige frk. Sæthren, som sagde hun imellem vilde lægge blomster paa papas grav. Og saa reiste vi tilbage til Blaker, Solstad hotell, igjen.

En lykkelig ungdomstid

Den jul vi kjørte i 9 slæder væltede vor kusk Guldbron. Augusta og Elisabeth Lange væltet opi en snefane, og jeg syntes det var gruelig morsomt. De slog sig ikke. Paa veien var det saa koldt at vi maatte ind paa et skydsskifte og faa os koft melk med cognac i. Det hjalp.

Vi spilte komedie, ”Hans og Grete i Roskilde”. vi skulde være forlovet, Peder Hoppe og jeg. Han var nogle og 60 og jeg var 14 aar. Saa opførte vi ”Dronningen av Saba”. Jeg skulde være dronning og sad paa en trone, og havde sværtet min høire haand stærkt. Selskabet kom saa ind en efter en med tørklæde for øinene og kyssede min haand. Tørklædet toges bort, medens de først var ført hen til et speil, og betragtede om det var sod rundt munden. Min mand, løytnanten som den gang gjorde kur til mig, kyssede mig saa eftertrykkelig paa haanden, endskjøndt jeg den gang kun var 14 aar, at han fik nogle forrækkelige sorte flække om munden, og selskabet lo saa.

Min mand sad den gang sammen med Augusta, som han var lidt optaget av, og sværmede i maaneskin paa trappen. Jeg hørte hun sa: ”Tænk om vi var paa en stor sø, og vi holde paa at drukne, ved De saa hvem De vilde rædde først? Da vilde De vist først rædde Maja.” (Det er mig.) Ja, det vilde jeg,” sagde han, ”dernæst vilde jeg rædde Dem.”

Bestefar brukte at trille en speciedaler bortover gulvet, jeg skulde alltid ha den. Den første blev forkjælet. Onkel Jonas fik ogsaa. Bestefar var alltid snild mod mig, og gamle tante Johanne, en søster af bestefar, var altid saa snild. Hun sagde en gang der var fremmede, i en alvorlig, myndig tone: ”Maja, kom her mod mig.” Jeg tenkte; hva galt har jeg nu gjort, og gikk med hende gjennom værelsene og kjøkkenet og kjøkkengangen til melkeboden. ”Se her,” sagde hun. ”Spis denne føderingen, du har ikke spist den i dag.” Jeg fik hver dag en saadan, og havde vist godt av det, jeg var tynd.

Men snildest mod mig var den søde tante Mina. Hun gav mig saa mange ting, ogsaa et lidet hvidt og sort lam, det sorte fik jeg et rødt silkebaand til, og det hvide et blaat silkebaand at fæste rundt deres hals, og naar jeg sad der med det hvide lam paa fanget og det sorte ved siden af mig, støttet op til et av de store trær, syntes jeg at jeg havde det deilig. Jeg karrede, rockede og spandt uld og strikkede et par strømper til min far, som han syntes var det bedste par strømper han havde havt. Jeg lærte at væve lagener og haandklæder og vævede en sommer paa Vinderen hovedgaard hvor vi boede to sommere. 6 grove linlærredslagener og pudevar til pigerne og 6 haandklæder, men de var ikke saa sterke saa de gikk hurtig itu.

Hver morgen stod lammene og brækede til jeg kom ut og gav dem flatbrød og salt. En gang kom en stor buk farende paa mig, den hadde store horn og jeg blev saa forskrækket at jeg faldt. Saa kom folk fra kjøkkenet og reddet mig.

Til venstre for kjøkkenindgangen laa mælkeboden, der vist var et hus for sig selv. Mellem det og vandposten, (brønden), var drængestuen, jeg tror et 2 etages hus. I 2. etage laa det gamle legdslem, som ikke vilde arbeide, bare melde sig syg og ikke kunde arbeide. Saa gikk løytnanten, senere min mand, ind til ham og sagde at han skulde ikke smage andet end bygsuppe, og gav streng beskjed i kjøkkenet at ingen skulde give ham andet end bygsuppe. Da han hadde

ligget en dag, og hørte at han skulde ha samme kost næste dag hvis han vilde ligge, saa blev han kjed av det og gikk paa arbeide næste dag.

I 1. etage var to store, brede senge hvor tre kunde ligge i hver. I den ene laa pigerne, i den andre gutterne, i det samme værelse. Da jeg paatalte dette til gamle tante Johanne som urigtigt, sagde hun: ”Ja vi har forsøgt det annerledes, men da faar vi ikke beholde folk. De vil ha det som de er vandt til.”

I 2. etage laa ogsaa gaardsgutten, han som var fuldmægtig og styrte alt sammen med tante Johanne da bestefar var syg. Han og Ingebret, som altid sov utenfor bestefars dør, og Johanne stuepige, som Alette Wedel kaldte ”Knækken” fordi hun haltede stærkt paa høire ben, var paa præstegaarden fra bestefar kom til de reiste.

Efter drængestuen kom laaven med en stor laavebro, en stor, graa bygning, og der var kuer nedenunder, kanskje senere blev de flyttet over i den røde. Laaven stod midt i mod huset. Det skuldes rives og bygges op nyt fjøs.

Da jeg blev forlovet, gav jeg ham et stort tykt brev hvori jeg skriftede mit daarlige hjerte for ham, fordi jeg vilde han skulde kjende mig ogsaa fra den daarlige side, og spurgte om han vilde ha mig naar han hørte jeg var saadant daarlig menneske. Men han var fremdeles lige kjærlig. Jeg tror han aktede mig mer for det. Wedel hentede mig hjem den sommer jeg blev forlovet, i marts. Fik typhus i april, reiste til London i mai.

Sofie Fleischer

Kirkegårdens dag i Sørum

Sørum kirkelig fellesråd ønsker å gjenoppta tradisjonen med kirkegårdens dag i samarbeid med historielaget. Det blir i år Sørum kirkegård som blir valgt, og datoen er torsdag 1. september klokka 18.30. Historielaget har som sin nye representant i arrangementskomitéen valgt Harald Stokstad, og det er han som vil orientere. Kåre Ulvund vil orientere om vedlikeholdsarbeidene på kirken og kirkegårdsutvidelser.

Oppvekst på Melvold i Frogner i mellomkrigstida

Del 40: Smeden i Brua

Smeden var en sentral og nyttig mann i bygda. Var det noe av jern som trengte reparasjon, så var det å dra til smeden for å få det i stand igjen.

I Frogner lå smia like ved brua over Leirelva, og stedet het derfor også "Brua". Området der smia med tilhørende hus lå, tilhørte opprinnelig Nordre Frogner. I slutten av 1870-årene kjøpte smed Anton Nilsen tomt av Haagen Frogner, og bygget smie der. Smia var en stor to etasjers tømmerbygning, og inntil den var det bygget både vedskjul og hønsehus. Til smia hørte det en romslig gårdsplass, og derfra gikk det en koselig sti nedover mot bygningen som familien bodde i. På nordsiden av bygningen lå det et lite stabbur, og ved siden av det et lite hus hvor smedkona brukte å vaske klær. Rundt huset var det en hage med store trær, og like på baksiden en bratt skråning ned mot elva.

Anton Nilsen var på mange måter en meget dyktig mann. Han hadde mange folk i arbeide, og foruten smedgutter og snekkere hadde han både hjulmaker og maler. På det meste hadde han 14 ansatte, og det var mye på et lite sted som Frogner var den gang. De laget treverket til arbeidsvogner og sleder og annen redskap som ble beslått med nødvendig jern i smia. Til og med triller, fjærkjærrer og bredsleder laget de der. Smia var i 1. etasje, og snekkerverkstedet i etasjen over. Det var også et loft i huset, og der oppe lå de fleste av arbeidskara. Der oppe var det meget kummerlige forhold, men det var bare slik den gang. Folk måtte ta til takke med slik det var.

Alle som Anton Nilsen hadde i sitt arbeide fikk kosten inne i bygningen. Der spiste alle på kjøkkenet unntatt en svenske som het Torin. Han følte seg for fin til å spise sammen med de andre og satt for seg selv inne i et lite rom ved siden av.

Hvor lenge Anton Nilsen drev som smed, vet jeg ikke sikkert, men det var i hvert fall en god stund etter 1900. Det fantes

også et stempel som han satte på de kjøretøyene som ble laget i smia. På det stempelet stod det: "A. Nilsen, Vognfabrik. Sørums". Han skal ha levert kjøretøy helt opp til Bodø, så hans fabrikkasjon var faktisk landskjent.

Da jeg var ganske liten, het smeden i Brua Ole Taugl. Han hadde bare et par mann i arbeide og drev ikke snekkerverkstedet.

I 1924 solgte han smia og hele eiendommen til en dyktig smed som het Olaf Myhre. Hans far hadde vært garver i Kværndalen ved Jessheim før de flyttet til Frogner. Faren var en meget stille og rolig mann som ruslet rundt på gårdsplassen utenfor smia hvor han raket og feiet for å holde det pent og ryddig. I mange år hadde han også den oppgaven å gå til posthuset på stasjonen om morgenen for å hente posten til begge butikkene.

Smia lå langs Trondheimsveien og inngangen var i enden av huset mot gårdsplassen. Over der gikk det en trapp langs ytterveggen opp til 2. etasje. Der oppe var jeg aldri, men rommet der ble visst ikke brukt til noe.

I smia var det to rom etter hverandre, og i det første rommet var det bare jordgulv. Der var både smiestedet og ambolten og rundt der var jorda både hardtrampet og svart. Langs smiestedet stod det en lang, stor og solid kasse hvor det var smiekull, og i den kassa var det også litt vann. Grunnen til det var, så vidt jeg fikk forklart, at smiekullene merkelig nok skulle være litt fuktige. De ble kanskje noe drøyere da.

Det første jeg kan huske brukte smeden en smiebelg som ble trukket for hånd. Senere ble det satt inn en motor som dro en vifte som skaffet luft til essa.

Langs ytterveggen stod det en verkstedbenk og en meget enkel gammeldags bormaskin til å sveive. På veggene var det også satt opp solide trespiler hvor det hang masser av hestesko i alle fasonger og størrelser. Der var det både nytt og brukt.

I det innerste rommet, som lå to trinn høyere, var det tregulv. Der hadde smeden jernlageret sitt og der lå det mange lange

jernstenger, både runde og flate. En spesiell type smalt flattjern ble brukt til hestesko. Ved ytterveggen stod det en motordrevet boremaskin og ved endeveggen innerst i rommet, var det en verkstedbenk. Det hele var svært enkelt.

Som smågutt og i oppveksten var jeg ganske ofte i smia for å utføre diverse ærend, og der likte jeg meg godt. Når jeg vil, kan jeg i minnet oppleve de forskjellige lukter og lyder som var der. Særlig fint var det når smeden under arbeidet inniblandt lot hammeren ”danse” på ambolten. Det klang så fint og koselig.

Mange ganger var jeg hos smeden med hester som skulles skoer, og det var morsomt å se hvor flink han var til å smi hetesko når det trengtes. Før han festet dem på høvene på hesten, måtte han foreta en nøyaktig ”verking” av hver hov. Det var et vanskelig arbeide, og til det brukte han en skarp hovkniv som han banket på med en hammer. På den måten fjernet han en del av hova, som var for mye utvokst og for at den skulle bli jevnt langs kantene under.

På baksiden av smia lå det et ganske stort plankegulv uten tak, og der hadde smeden hestene mens han skodde dem. Der stod han ute i all slags vær, og når det regnet, og det gjorde det ofte. Han fikk også takdryppet fra smia i tillegg, og det hele var utrivelig. Senere ble det satt opp stolper og lagt et tak av bølgeblikkplater over dette gulvet, og da ble det bedre å være der om det var uvær.

Da den første snøen kom om høsten, ble det for det meste glatt, og da kom mange til smia for å få vinterskodd hestene sine. Det kunne være mange hester som skulle skoer på en dag, og det var et tungt og slitsomt arbeide for smeden. Det å få vinterskodd hestene sine den første dagen snøen kom, kan sammenliknes med slik det er i dag. Da kommer de fleste på en gang for å få montert vinterdekk på bilen sin. Snøen kommer alltid overraskende.

Hvis sommerskoene, som smeden tok av om høsten var bra, tok vi dem med hjem igjen. Skoene til hver hest ble buntet og merket med hestens navn. Om våren når

vinterskoene ble tatt av, ble da de samme sommerskoene satt på igjen. Før det kunne gjøres, måtte de som oftest forbedres med nye grev og haker.

På gårdsplassen utenfor smia stod det en rund solid stolpe som var noe over en meter høy, og oppå den stod det en akseltapp rett opp. På den tappen satte smeden navet på hjulet når han skulle ”krympe” på hjulringer. Hjulringen, som var av jern, måtte da være veldig oppvarmet. Når den ble avkjølet, trakk den seg sammen og festet seg på den måten solid til hjulet og trakk treverket godt sammen.

Smeden var en hyggelig mann som likte å prate. Han var særlig interessert i å fiske og krepse, og det hadde han god anledning til, for Leirelva rant jo like bak huset hans. Han hadde bestandig båt, og den brukte han mye.

Når jeg var i smia og det ble snakket om fiske, og det burde det helst ikke, for da pratet han så ivrig om det at han glemte å arbeide. Han røkte ”Petterøes Blanding”, som var i blå ovale esker med bilde av en bulldog på lokket. For å tenne pipa, brukte han enden på en tynn jernstang som han la i essa til oppvarming. Han tok så den glødende jernstanga for å tenne på, og resultatet var at det ble brent en grop ned i pipehodet på hver side. Pipa fikk i hvert fall fyr, og røk gjorde det, antakelig til hans velbehag.

Olaf Myhre drev som smed på Frogner i bortimot 40 år før han gav seg, og hadde gjennom de årene i sannhet vært en nyttig mann for bygda.

Nå er det blitt store forandringer i området der smia og de andre husene stod. Alt er borte. Selve smia lå i sørenden av ”klokkergården” som tilhørte skolen, og alt er nå lagt ut til idrettsplass. Midt på plassen gikk den gamle kongeveien bortover mot Melvold Ungdomsskole og videre oppover. Der bygningen, hagen og stabburet var, ligger nå det nye, fine grendehuset.

Kristian Lieungh

På kryss og tvers i Sørums (7)

I åras løp har historielaget arrangert mange rusleturer til forskjellige kulturhistoriske steder i bygda. Guide på svært mange av turene har vært Leif Mathisen. I nummer 4/2004 av Sørums-Speilet startet vi en artikkelserie der Leif Mathisen presenterer noen av disse turene. Tanken er naturligvis at lesingen kan friste til å oppsøke stedene med familie og venner også uten guide fra historielaget. Denne gang viser vi veien til

Natur- og kulturstien fra Bingsfoss til Elvestad

Turen fra parkeringsplassen ved Bingsfossen leder deg gjennom historien der den passerer helleristninger, husmannsplasser, Elvestad sundsted, Bingen lenser, funnstedet for Sørumbåten, Taterstigen, bronsealdergravrøyser, kornmagasinet i Vest-Bingen og oldtidsveg fra Bingsvegen til Bråtan. Vi passerer gjennom et flott kulturlandskap. Stien egner seg godt for alle som kan gå. Hit kan barnefamilier og andre interesserte legge søndagsturen. Informasjonsskilter er satt opp langs traséen. Hele stien er nokså lang, men den kan uten problemer deles opp i flere etapper. Her i Sørums-Speilet har vi valgt å dele turen opp i tre etapper. Første etappe, som vi presenterer her, følger stien til Elvestad sundsted og tilbake til Bingsfoss via Bingenvegen.

Bingsfoss bru

Det ble arbeidet i mange år for å få bru over Glomma, og i 1916 ble det nedsatt en egen brukomité med Emil Frøen på Val som formann. Det kom etter hvert mer fart i saken. Det ble bevilget penger fra fylket, og 21. mars 1921 framla brunemnda en overenskomst med Christiania Tømmerdireksjon vedrørende Elvestad Sundsted til godkjenning.

Overenskomsten gikk ut på følgende: ”Tømmerdireksjonen gir kr. 40.000 i tilskudd til bru ved Bingsfoss mot at kommunen frafaller alle framtidige krav på

ulemperstatning ved Elvestad Sundsted for ulemper forvoldt ved tømmerfløtingen. Samtidig skulle kommunen overta garantien for alle utlegg på grunn av private ferdselsulemper ved sundstedet.”

Helleristningene

Helleristninger er bilder som er hugget inn på fast fjell eller løse blokker. De stammer fra forhistorisk tid. Uttrykket helleristning viser at bildene forekommer naturlig innenfor områder med rik tilgang på flate steinplater som de er risset på. På grunn av det harde underlaget, er bildene alltid betraktelig forenklet, men de fleste av dem er likevel meget uttrykksfulle.

De skandinaviske helleristningene er av to typer: Den ene er såkalte veideristninger (jaktristninger) med motiver som elg, reinsdyr, bjørn, hval, sel og fisk. De ligger som regel nær fangssteder, og det er rimelig å anta at de skulle ha en magisk funksjon i forbindelse med jakt og fiske.

Den andre typen helleristninger, som ofte kalles jordbruksristninger, kan ha en rekke forskjellige motiver, for eksempel skipsbilder, menneskefigurer, okser og hester, til mer sammenhengende framstillinger som vitner om en utviklet jordbrukskultur, for eksempel pløyescener. Forskerne mener at helleristningene ble skapt vesentlig i stein- og bronsealderen.

På svaberget nedenfor Bingsfossen er det risset inn et par fotsåler, et hjortedyr og en figur som er vanskelig å forklare. I følge ekspertene skal ristningene i Sørums være veideristninger.

Funnet på Bingsfoss-stranda, som er de eneste registrerte helleristninger på Romerike, vitner om en meget tidlig bosetting i Sørums. Andre funn fra bronsealderen viser at de levde både av jordbruk og fiske.

Når det er flom, ligger helleristningene under vann, og det betyr slitasje på berget. Dette er meget bekymringsfullt, og om noen generasjoner kan helleristningene være borte.

Når vi går natur- og kulturstien videre langs Glomma, vil det på deler av

strekningen kunne gå beitedyr. Kast derfor ikke søppel eller skarpe gjenstander som dyra kan få i seg. Løshunder er heller ikke bra.

Elvestad sundsted

Det har vært to offentlige fergesteder over Glomma i Sørumsund; Blakersund som bindeledd på den Fredrikshaldske hovedveg og Elvestad sundsted mellom Sørumsund og Sanden. Det har også vært andre mer private fergesteder for å krysse Glomma. Det skal bl.a. ha vært et fergested nærmere Bingsfossen før Elvestad ble tatt i bruk.

Elvestad var kommunalt sundsted. Tilførselsvegen fra Sørumsund tok av fra Haldenvegen ved Aalgaard, gikk forbi Sørumsund kirke, videre over Vest-Bingen og ned til fergeleiet. På Sørumsundsiden gikk adkomstvegen forbi Sørenskrivergården og ned til elva. Elvestad er et gammelt sundsted, men er likevel ikke nevnt som offentlig sundsted ved roteinndelingen som ble foretatt i 1826 og 1875. Da Kuserud jernbanestoppested ble åpnet i 1888, ble trafikken over sundet sikkert økt betydelig.

Før 1920 var det trefarger som ble rodd. I 1920 ble det anskaffet ferge i jern og med eksplosjonsmotor. Nedenfor er en skisse som viser størrelsen på fergen. Pristilbudet fra Sørumsund verksted var på kr. 6.000.

Den store ferga som ble rodd, kunne ta om bord 4 hester og vogner pluss kjørekarer. På den store ferga stod to vogner

på tvers av ferga med en hest mellom vognene og en på yttersida. De to andre vognene stod langs etter og med hestene plassert på hver side av vognene. Til å begynne med var ferga uten sikring, men så ble det stokker tredd gjennom ringer festet til loddrette stolper. Med hester som var vant til fergetrafikken gikk det som regel bra, men med uvante hester var det ofte problemer.

Ombord- og ilandkjøringen skjedde på de såkalte landbruene, flytebruer eller uteliggerbruer, som de også ble kalt. Dette var treplattformer som tjente som brygger. De lå med den ene langsiden på land og den andre ute i vannet som en flytebrygge. På langsiden var de forankret med kjettinger. Ved forandring i vannstanden kunne brygga flyttes. Landbruene og fergene var svært stødige og rørte lite på seg ved ombordkjøring.

Det ble også drevet persontrafikk med båt. Flom, strøm i elva, isgang og tømmer var ofte til stor hinder for fergetrafikken, og sundstedet var ofte stengt, spesielt på grunn av lensene og fløtinga. I 1908 varte avstengningen spesielt lenge. I 1917 ble veggen på østsiden tatt av flommen. Når det var sterk strøm i elva og mye tømmer, måtte fergen trekkes oppover langs med land et godt stykke før den kunne legges ut på elva, og landingen kunne da bli omtrent riktig ved fergeleiet på motsatt side, men ferge-mannen måtte ofte arbeide opp mot en og halv time for å fjerne tømmer før ferga kunne legges inn til brygga. For å få tak i fergemannen, var det montert en ringeledning over elva med induktorapparat på en stolpe ved fergeleiet.

Trafikken om vinteren foregikk på isen. Sundmannen hadde også plikt til å kontrollere isen og stikke ut vintervei. På vinteren var det ofte mye gruskjøring fra Lystadmoen til Sørumsund på veiroter gårdene hadde plikt til å vedlikeholde. For å korte veggen med tomtoning, ble det ofte kjørt over isen ved Sør-Hammeren og i land ved Guttersrud. Med lass ble det bare kjørt opp den oppstakede veien over elva.

Leif Mathisen

En skoledag i gamle dager

Et stortingsvedtak sikrer midler til kultur for elever i grunnskolen. Dette kalles Den kulturelle skolesekken. Ansvarlig lærer i Sørumsund er Kjersti Eggum. I samarbeid med Kjersti Eggum har Blaker og Sørumsund Historielag utarbeidet og gjennomført et prosjekt for 4. klasser, kalt ”En skoledag i gamle dager”. Skolehuset på Vølneberg ble tatt i bruk i 1864 og er nå restaurert som en skolestue fra gamle dager med tomannspulter, høyt kateter, stor kuleramme, globus, orgel og plansjer.

Alle skolene sendte elevene med buss til Vølneberg i uke 19. Skoledagen ble delt i to, en del i skolestua og en del ute med våronn og gamle redskaper som tema. Høytidsstemte lærere i skolestua var Kjell Romsås, Harald Aasdalen og Jorunn Hattrem.

Innføring i våronn, redskaper og stell av hest ble kyndig tatt vare på av Odd Roar Stenby og sjefen sjøl Trygve Sæther. Alle elevene fikk harve på gamlemåten, og de fikk prøve krefter med hesten ved å holde igjen harva, mange unger mot en hest! Resultatet var nok svært overraskende! To gamle vogner stod hver dag ute på tunet til lek og klatring. Evnen til samarbeid ble satt på prøve. Skulle jentene sitte på og guttene dra eller? Hesten ble striglet og stelt etter alle kunstens regler.

Undertegnades refleksjon etter å ha opplevd elevene i frilek ute: Tenk om alle skoler kunne ha en hest ved bjørka og noen høyvogner til lek og moro!

Spisefriminuttet begynte med ”I Jesu Navn” så utdeling av tran - til de modige, og de ble det mange av! Etter matpakka var det kålrot til dessert! Populært og ukjent for mange.

Til skoledelen var det forberedelser, blant annet salmevers, bordvers (utenatlekse) og leselekse (En glad gutt). ”Leksehøring” var en del av opplegget. Som et rollespill kunne elevene også få oppleve ”skammekroken”. Elevene stilte opp på rekke – bukket og neide – og lærerne hilste høytidelig. Det var ro som preget skolestua. Den aktiviteten som slo best an var

skjønnskrift med blekk og penn på gamlemåten. De små blekklusene sto på plass, men det gjaldt å konsentrere seg og ha tunga rett i munnen.

I utetida var det ringleker og sangleker som ”Slå på ring”, ”Siste par ut”, som klassenes lærere ledet. De gammel-dagse klærne som mange hadde funnet fram, fikk fram den gode følelsen.

Et ekstra tilbud fikk vi hos ”vevegrupper” i den store skolebygningen. Vi så og smakte på lin og linfrø. Det dyrkes nemlig lin på Vølneberg. I juli kan vi der se blå åker, det er lin som blomstrer. En gruppe gårdbrukere presser linfrø i kjelleren på skolen, og det blir hjertegod tran. Vi hadde kjøpt Lofottran, men det skal aldri gjenta seg!

Målet med opplegget var å gjenskape noe av kulturarven gjennom opplevelse og undring. Vi møtte mange nysgjerrige og blide unger gjennom uka. Det var så å si ikke konflikter enda det var over femti elever flere av dagene.

Denne uka ble en travel, men trivelig dugnadsuke for oss pensjonister i historielaget. En stor takk til Kjell Romsås og Harald Aasdalen og ikke minst til Odd Roar Stenby som stilte med hest hver dag – midt i våronna!

Jorunn Hattrem

En rusletur i Bæregsåsen

Med Leif Mathisen som guide inviterer vi historielagets medlemmer og andre interesserte til en rusletur i Bæregsåsen. Vi møtes på Bæreg torsdag 18. august klokka 18.30. (Du kommer til Bæreg ved å kjøre vegen fra Mølla i Lørenfallet så langt den går.) Ta gjerne med litt kaffe og noe å bite ti på turen, for vi gjør sikkert en stopp under veis.

Leif vil ta oss med til gamle husmannsplasser under Bæreg, som for eksempel Sibyllestua og Linderud. Vi går forbi dammen til det gamle vannverket og ned til Svartevja. Blir det tid, vil Leif påvise det gamle løpet til Rømua før de store rasene endret dette, før vi returnerer til Bæreg.

En rusletur i Blaker

12. mai møttes 25 tur- og lokalhistorieinteresserte i tørrgraven (parkeringsplassen på Skansen mellom Nansenbygget og vollen) til en vandring rundt Blaker sentrum og omegn. Guide denne gangen var Torbjørn Eid, godt assistert av Odd Skullerud. Tørrgraven, som var senket i terrenget foran sydporten, måtte eventuelle fiender ta seg over under beskytning fra skråningene opp mot vollene og fra toppen av disse. Tørrgraven kunne også fylles med vann. (Jeg har vel lurt på hvor det ble tatt fra?) Vi gikk imidlertid rett gjennom festningsområdet og nedover veien mot elva og fergestedet.

Sjøelve festningen, som vel er den opprinnelige betegnelsen for anlegget, blei ikke kommentert. En kan vel gå ut fra at folk i nærområdene ved utgivelsen av Skanseboka, Skansens venner, Skansespillet og andre ildsjeler er blitt bevisst hvilken historisk perle vi har i Blaker Skanse. I følge tidligere fylkeskonservator Kjell Magnussen skal Blaker Skanse være Nord-Europas best bevarte jordfestning.

Eid nevnte at da bastionene var under bygging, blei det brukt en masse tømmer og treverk for at jordmassene ikke skulle sige.

Ved det gamle fergestedet var det bare en jernbjelke som står igjen. Denne bar kabelen som gikk over elva.

Blaker var jo tidlig et knutepunkt. Det var her trafikken østfra og pilgrimsleden tok seg over elva på sin vandring mot Oslo og Nidaros.

Da fergetrafikken kom i gang, blei trafikken så stor at et hotell blei bygd forå huse og bispise de reisende. Kong Haakon 7. kom over med fergen på en av sine reiser og overnattet her. Senga kongen lå i finnes ennå. Hotellet er for øvrig nå en del av Blaker aldershjem.

Med Kongsvingerbanen kom Blaker stasjon i 1862 med stor trafikk fra bygdene østfra. Her blei det blant annet lastet opp en masse skurlast fra de store skogområdene mot svenskegrensa, kanskje spesielt før Tertittbanen ble bygget, med eksport

transport innover til Oslo og for eksport videre.

Rånåsfoss stasjon blei ikke bygget før i 1919 I den tida som på folkemunne het ”anleggstida”, da Rånåsfoss kraftstasjon blei bygd 1918-21, kom det mye varer til Blaker som måtte videre til Rånåsfoss. Her blei disse jernbanevognene koblet fra, og blei kjørt opp til kraftstasjonen med hester. Ned igjen blei de skjøvet i gang og trillet av seg sjøl med en mann ved bremsespaken.

Blaker meieri kom i gang i 1911, og leverte mjølka til det som hette Meieribolaget inntil dette gikk inn i Fellesmeieriet. I de siste åra meieriet var i gang foregikk det spesialproduksjon av den kjente Camembert-osten der, og dette varte til i siste halvdel av 1980.

Det var tidligere mange butikker i Blaker sentrum. Blaker landhandel ble bygd i 1860, og revet i 1914. Meieriets handelsbygning erstattet denne og huset Samvirkelaget fra 1920 til 1934. Samvirkelaget flyttet da inn i nye, egne lokafler, samtidig som Blaker handelsforening tok over driften i de ledige lokalene, og var i sving til på slutten av 1980. Ullerud hadde sin forretning nederst i bakken mot stasjonen. Her var det også bakeri i kjelleren som baker Olsen dreiv. På Fossjordet vis a vis kirkegården hadde Martin Hogseth butikk fram mot 1920. Da denne butikken sluttet, overtok smed Torgersen huset, flyttet det dit hvor Torgersen nå har verksted, og brukte det som smie. På Fossmoen lå også Bergers landhandel.

På vår vandring fra Skansen mot Jomfrubakka, gikk vi over Svarstad-garda forbi bygningen på Sør-Svarstad. Den blei bygd av felttøymester Brockmann på Skansen først på 1770-tallet. Husa på Svarstad blei brent under svenskenes angrep på Skansen i 1718, noen sier 1716. Det antas at her blei det satt op en midlertidig bygning inntil den nye kom.

Jomfrubakka er en smal, gammel lioverveg til Haugtun som går på raskanten av det store leirraset mellom Svarstad og Eidsgarda. Dette raset er ikke tidfestet. Navn

på bygder henseiler seg ofte til gamle gardsnavn, men Blaker kan ingen kunnet spore tilbake til noen bestemt gard, sted eller navn. Kanskje lå en gard som kalles Blaker der raset gikk? Kanskje lå også Blakers første kirke her?

Vi kom fram til Thoreidvegen og til stedet der det gamle ungdomslokalet Granlund hadde stått. Her på toppen, hvor Thoreidvegen svinger ned mot Beudalen, kom jo også den gamle hovedvegen fra Nes og til Blaker fram. Den kom over Eidsgarda, forbi Nybakk og fram ved ungdomslokalet, og var i bruk til 1920. Ungdomslokalet blei bygd i 1909, og tomte og huset solgt og revet for å gi plass til et nytt beboelseshus på midten av 1950-åra. Da var Bruvollen tatt i bruk som Blakers storstue. Her på ungdomslokalet sies det at det gikk ganske livlig for seg under anleggstida,

På sletta ved Haugtun og Huseby forteller to store gravhauger om tidlig bosetting på Blakersletta. Både der de nye omsorgsboligene er bygd og ved Haugtun skole er det funnet mange kokegroper og tomter etter gamle stolpehus. Dette er noe en finner på fruktbare områder langs elvene som var viktige ferdselsårer i sin tid.

Haugtun skole ble tatt i bruk i 1938, og avløste da den gamle Svarstadskolen. Den lå der hvor Blaker Sparebank har sine lokaler nå, og var bygd samtidig med den nye skoleordningen som kom 1861-62.

I holtet nedenfor Nybakk ved den gamle Eidsvegen (Nesvegen) fortalte Odd Skullerud om fotballplassen ”Svarstadmyra” som var i bruk fra 1928-1955. Denne plassen lå nede i rasbunnen rett nedenfor ungdomslokalet. Som avslutning på turen satt vi i vegkanten og nøt medbrakt kaffi og biteti, og fordøyde inntrykk fra en trivelig tur.

Kaare Svarstad

Innlegg fra leserne ønskes

Har du meninger om stoffet i Sørumspeilet, eller vil du bidra med egne historiske notater, skal du vite at slike innlegg er svært velkomne. For adresse, se siste side.

Svenske nybrottsarbeidere

Fra Anders Nygaard har vi mottatt følgende:

Hundreårsjubiléet for unionsoppløsningen får meg til å tenke bakover. Min far Erland var født på Thorbjørnsrud i 1898. Han fortalte at hans far Andreas (min bestefar) hadde svensker til å bryte opp et stort jorde, Myra, på 150 daa. Det var ferdig oppbrutt i 1872. Myra ligger på vestsida av der nordavinden trekker fra Børjemåsan, på grensa til Nes.

Det andre året de var i Sørums hadde mange av svenskene konene og noen av barna sine med. Alle arbeidet på nybrottet. Svenskene var fra Köla i Värmland. Det ligger øst for Skillingmark. Det var en dryg marsj å gå derfra til Sørums.

Far visste ikke om noen blei igjen på Romerike. Men han trodde at de aller fleste dro tilbake til Sverige igjen.

Mor og far var på en biltur i Värmland i 1970-åra. De var innom Köla for å høre om noen kjente til ”nybrottsfolka”. Men ingen av dem de snakket med kjente noe til det.

Til slutt vil jeg takket historielaget så mye for deres engasjement for bevaring av det gamle kulturlandskapet i Frogner og andre steder i vårt kjære Sørums.

vennlig hilsen

Anders Aasgaard

PS

Har akkurat lest boka ”Blaker, Skansen og Skolen”. Ei flott bok! Der lærte jeg mye nytt.

DS

Kjenn din bygd 10. september

Den årlige rundturen i bygda med buss starter fra Biblioteket på Sørumsand lørdag 10. september. Av hensyn til bussbestillingen ber vi om at påmelding skjer til Kulturkontoret på telefon 63 82 53 58 innen torsdag 8. september.

Et spennende besøk på Bøhs er lagt inn i turen, og kaffepausa tar vi på gamle Sørvald skole, det tidligere kommunelokalet i Sørums (før Nordli). Vi tar også en avstikker til Refsum og Sagen.

Det var da det og itte nå – barndomsminner fra Blaker

En hyggelig tur med Historielaget på vandring i området rundt Blaker Skanse gav meg mange gode minner. Så kom spørsmålet: Hva var Blaker tettsted da jeg bodde der (1930-54) og hva er det nå?

Jernbanestasjonen var vår nærmeste nabo. Stasjonsbygningen lå på den andre siden av jernbanesporet i forhold til hva den gjør i dag. Den huset kontor med billettsalg, venteværelse, leilighet til stasjonsmester og hybel til trafikkelev. Telegrafiststasjonsbetjent og banevokter hadde egne boliger. Pakkhuset var større enn det er nå, for toget kjørte inn på den ene siden, lastet og losset, og kjørte ut igjen på den andre siden. Stasjonstomta var lagerplass for plankestabler før de ble frakta bort med tog. Sammen med sidesporet var dette en yndet lekeplass for oss ungene (Det gikk ikke så mange tog der da!) Tomta var fin til diverse ballspill. Kanskje vi fortsatt har nytte av den balansetreninga vi fikk på skinnegangen som barn?

I perioder – jeg tror det var senvinter – var det stor trafikk med kjørekarer med hest med bjeller. Innkjøpslagerets kunstgjødsel kom med tog og vogna måtte tømmes. Ellers var hest og slede et vanlig syn. Bøndene kom i flokk og følge med melka si, - ofte også naboens, til Blaker Meieri – kjent for sine gode oster. På meieriet arbeidet bestyrer, meierske, meierist, maskinist og ei dame som noen timer daglig solgte melk og ost. Hun hadde vel også andre gjøremål i meieriet. Ved siden av ysting og salg ble det sendt melk til Oslo. Melkespanna ble ført i en heis fra meieriet til en ventende jernbanevogn.

Tre landhandlere holdt til i området. Handelsforeningen med styrer, betjent og 2 damer. Samvirkelaget med styrer og to betjenter, kontordame, ekspeditrise og sjåfør. De hadde også bensin, og medisiner som ble sendt fra apoteket kunne hentes der. Nærmest jernbanen lå Chr. Ullerud – en familiebedrift med 2 – 3 arbeidsplasser. Der var det også bensinpumpe. I kjelleretasjen hadde Haakon Olsen bakeri. Han hadde i

flere år en medhjelper, og i travle tider var kona med som sjåfør. Han hadde vareruter til Sørumsand, Sørum, Rånåsfoss, Betel og Helne, Killingmo, Finstadbru, Mork, Kvevli. Foruten til butikkene, solgte han til husmødre undervegs. De kom ut for å kjøpe brød og kaker når de hørte bilhornet. Mange som var barn den gang har i voksen alder fortalt meg om gleden de følte når de fikk ei kake av bakeren. Det var ikke bare å løpe av sted for å kjøpe godteri den gang.

Vi måtte ikke reise langt om vi trengte blomster og planter. Ellen (Svarstad), Ihle og Åsen hjalp oss med det. Hos Ihle var det også postkontor som hadde åpent noen timer daglig. Etter 1945 tok Even Bråten over.

Kom du til Blaker og hadde langt å gå var ikke det noe problem. Huseby og Toreid stod klare med drosjene sine. Varekjøring var det også hjelp til; Kr. Fjuk hadde lastebil til dette. Trengte du overnatting fant du lett veien til Ole, Hilda og Durdei. Hotell sto ”skrevet” med grantrær i den store hagen på hotellet. Der stod vi i kø på kjøkkentrappa 17de mai for å kjøpe årets første is. Om sommeren var det mange som hygga seg med ei ølflaske ute i den fine hagen, men øl kunne ikke selges uten ved siden av mat, så brødiskive med spekepølse hadde mange turer ut og inn ble det sagt!

Trengte vi nye klær hadde vi tre sydamer i sentrum, og litt lenger oppe i bygda hadde vi blant annet Karen og Anne. Skomaker og skredder hadde vi også. Skulle vi pyntes litt, var a Anna god å ha. Hun gav oss både krøll og klipp – i alle fall de kvinelige. Mannfolka gikk helst til en hobbyfrisør eller klipte hverandre. Mange kom til min far på kveldstid. Da var kammerset ”klippotek”.

Ble vi syke hadde vi distriktslegen oppe ved kirken. Ved skolen hadde vi kommunelege og tannlege. De aller fleste hadde en gris som ble slakta til jul. Skranta grisen var dyrlege Fretheim i nærheten.

Oppe på sletta var det også aktiviteter. Den første tiden jeg kan huske hadde Hogseth butikk ved kirken. Vandret

vi litt lenger passerte vi jordmor Waarum før vi kom til Bergerbutikken med søsknene Frida, Oskar og Alfred. Nærmeste nabo var Torgersen med smie og snekkerverksted. Her er i dag Ole Jonny 3. generasjon. Fortsatte vi litt til kom vi til kommunelokalet med herredskasse, bank, bibliotek, og like nedenfor var frøsenderet. På Solstad hadde E-verket kontor, og i alle fall tre mennesker hadde arbeid der.

Fritidsproblem – hva var det? Om vinteren hadde vi skibakker. Centralbakken, Skansebakken, Fretheimbakken og Rønningbakken – alle guttas verk, men vi jentene fikk være med. Den største var Husebybakken, men den var ikke for oss unga. Vi hadde ikke svømmebasseng, men Glomma frista med sandstrand, og var vi heldige kunne vi få litt fisk også. På Svarstadmyra var det fotball, senere kom Skanse og skoleplassene og det ble også håndball.

Til fest hadde vi Granlund og Skugstadmoen. Den gamle vegen til Skansen var en fin akebakke. (Det var ikke mange som hadde bil – og det var godt de ikke kom der da vi akte!) Hestebindinga ved meieriet brukte vi som turnstang, der var det alltid noe å finne på.

Fra Sørmlandet kom det folk roende til Blaker for å gjøre innkjøp. Av Skansens 70 elever var det ofte noen som måtte handle litt og de var med på å gi liv i bybildet.

Fjuk, Mork og Kvevli hadde også sine tettsteder, men det var området rundt kirken – kanskje den eneste som er uendret – Feitbygda hvor sentrum var. Tilbake av min barndoms Blaker er nå bare skolen, banken og jernbanestasjonen, men alle 3 med nye hus.

Takk til historielaget som arrangerte turen som fikk meg til å tenke som Alf Prøysen skrev: Det var da det og itte nå!

Reidun Andreassen (født Olsen)

Og vi takker på vår side for et hyggelig innspill til Blakers nyere historie i forlengelsen av Sofie Fleischers beretning.

Red.

Sørum i 1743

Fra året 1743 har vi i Danmark-Norge et unikt kildemateriale som ofte blir benyttet i lokalhistoriske framstillinger. Det året sendte nemlig Danske Kanselli ut en omfattende liste med spørsmål til embetsmenn i riket. Nå har Riksarkivet i samarbeid med Solum forlag begynt utgivelsen av det rikholdige kildematerialet som besvarelsene på disse spørsmålene utgjør. Første bind kom i 2003, og inneholder svarene fra amtmannen i det store Akershus stiftamt og svarene fra lokale embetsmenn i Østfold og Akershus.

Mag. art. Kristin M. Røgeberg har tilrettelagt manuskriptene for trykking, skrevet utgiverinnledning og tekstkommentarer og laget registre. Riksarkivar John Herstad har skrevet en svært instruktiv og ”arkivnær” innledning som setter kildematerialet inn i en administrasjons-historisk ramme. Fra denne innledningen siterer vi det avsnittet som konkret forteller hvordan prosjektet kom i stand og hvilke aktører som var sentrale:

”I 1743 var Jessen sekretær i Danske Kanselli, der han hadde hatt sin faste arbeidsplass siden 1739. På nyåret 1743 fikk han anledning til å legge frem sine tanker om hvordan en fullstendig beskrivelse av kongens land og riker kunne ta seg ut. Den som oppmuntret ham til dette, var geheimeråd Carl von Holstein, bror til oversekretæren i Danske Kanselli. Geheimeråden viste på sin side Jessens betenkning til sin bror, og ikke lenge etter ble kansellisekretæren innkalt til en samtale med sin sjef, greve og oversekretær Johan Ludvig Holstein. I løpet av denne samtalen overtalte oversekretæren sin underordnede til å påta seg arbeidet med å utforme en total beskrivelse over begge riker. Ifølge Jessens egen fremstilling var betingelsen at han fikk hjelp både til å innhente de nødvendige opplysninger og til å bearbeide stoffet.

Saken ble deretter fremmet for Kristian 6., som skal ha pålagt oversekretæren å innhente den nødvendige informasjon fra begge rikene samt å stille til

rådighet for Jessen alt det arkivmateriale som kunne være til nytte for ham under arbeidet. Dette har trolig skjedd i form av en muntlig kongelig ordre som lett kunne formidles av oversekretær Holstein. Han var kongens fortrolige og omgikk majestetens daglig i tillegg til at han kunne forelegge viktige saker for ham i geheime konseillet. Etter at klarsignalet var gitt, begynte Jessen å utarbeide spørsmålene. Resultatet var en spørreliste på 40 poster for Danmarks del hvorav amtmennene skulle besvare 33 og stiftamtmenne alle. For Islands del ble antallet spørsmål redusert til 28, mens spørrelisten for Norges vedkommende inneholdt 43 poster. De fire amtmennene som også var stiftamtmenne, skulle besvare samtlige 43 spørsmål, mens sju av de resterende åtte amtmennene skulle besvare 36 spørsmål. Amtmannen over Vardøhus amt fikk imidlertid tre ekstra-spørsmål om Lappland som han var alene om å skulle besvare.

De 43 spørsmålene som gikk til Norge, ble til på det vis at Jessen selv utarbeidet en liste på 39 spørsmål. Denne listen oversendte han til arkivar Hans Gram i Geheimearkivet som aksepterte alle 39 og plussset på nr. 40-41. Deretter fikk hoffpredikanten Erik Pontoppidan anledning til å se listen, og også han plussset på to spørsmål, nr. 42-43. Om det var en av disse personene eller andre som kom på tanken om å stille tre ekstra spørsmål vedrørende Lappland, forteller kildene ingenting om.”

De 43 spørsmålene som tidsbilde

Spørsmålene må tas som et uttrykk for den økende oppmerksomhet økonomiske forhold fikk i kanselliet og i kretsen rundt kongen etter tronskiftet i 1730. Opprettelsen av et eget Økonomi- og Kommerce-Kollegium i 1735/36, var det institusjonelle uttrykk for denne interessen. John Herstad peker på at tidspunktet for den store spørreundersøkelsen ikke var spesielt heldig sett med norske øyne:

I 1743 hadde nødsår og misvekst herjet i store deler av landet i 3-4 år, og både verdslig og geistlig embetsverk hadde i disse

årene hatt hendene fulle med å rapportere om nødtilstander og administrere nødvendige hjelpetiltak. Den store dødeligheten hadde dessuten lagt ekstra tunge byrder på den geistlige del av embetsverket. Mange prester hadde i disse årene hatt vansker med å overholde plikten til årlig å sende innberetninger til Danske Kanselli over fødte og døde slik geistligheten var pålagt i 1735. Både sivil og militært embetsverk hadde hatt betydelige problemer med å få inn skatter og avgifter, og krigsforberedelsene som pågikk i 1743, ga dessuten det lokale embetsverket hendene fulle med oppgaver av noe uvant karakter.

Når besvarelsene, ikke minst fra vårt område likevel er så omfattende og utdypende, skyldes det ikke minst stiftsamtmann Fredrik Otto von Rappe. Innberetningen for Akershus stiftsamt, som dekket det meste av Østlandet, er den eneste besvarelsen på stiftsnivå. De øvrige stiftsamtmenne la for dagen en langt mer beskjeden embetsmessig og personlig aktivitet. Brevet med spørsmålene sendt fra oversekretær Holstein 13. april 1743 påla da heller ikke stiftsamtmenne uttrykkelig den koordinerende pådriverrollen som Rappe påtok seg.

De lokale rapportene har lenge vært benyttet i lokalhistoriske framstillinger. For Sørums-Speilet hadde vi lenge planlagt å trykke sogneprest Abelsteds rapport fra Sørums. For uøvede er det imidlertid ikke alltid like lett å tolke de håndskrevne svarene. Det er derfor ikke hittil blitt noen slik presentasjon. Med den kildeutgaven som nå foreligger, er besvarelsene lette å lese. Det er kanskje også med en viss forundring vi registrerer hvor likt det danske embetsmannsspråket i 1743 er dagens norske skriftspråk. Vi forstår det aller meste, og er det noen litt underlige ord som dukker opp innimellom, er de gjerne latinske eller franske, og måtte nok vært forklart også for den tids allmue.

Vi vil i de 16 neste numrene av Sørums-Speilet trykke de besvarelsene på spørreundersøkelsen fra 1743 som i størst

grad gjelder vårt område i dagens Sørumsletta. Vi finner naturlig nok lite om Blaker og Sørumsletta i besvarelsen fra stiftamtman Fredrik Otto von Rapp, som dekker hele Akershus stift og Akershus Amt, men noen generelle iakttagelser fra disse som også gjelder vårt område, vil bli referert. Rapporten fra lagmann Peter Vogt om Akershus stift er svært knapp, og han henviser ofte til andre embetsmenns arkiver. Mer relevant er naturlig nok sorenskriver Nils Lembachs besvarelse for Nedre Romerike sorenskriveri. Og ikke minst vil vi i stor utstrekning referere de to sognepresters besvarelser; Ole Pedersen Lange i Aurskog, som også omfattet annekssognet Blaker, og Peter Hanssen Abelsteds for Sørumsletta.

En stor takk til Riksarkivet og Solum forlag for å ha gjort dette viktige lokalhistoriske kildematerialet tilgjengelig for alle oss som jobber med dette stoffet.

Svein Sandnes

Norge i 1743. Innberetninger som svar på 43 spørsmål fra Danske Kanselli, bind 1, Akershus stift og amt, Østfold, Akershus. Utgitt av Kristin M. Røgeberg. Solum forlag 2003 519 sider, ca. kr. 440,-

Gamle hulveger på Valsmoen

Vi var vel 15-20 personer som møtte fram til en kveldstur på Valsmoen. Dag Nordsveen, som var kjentmann på turen, fortalte først litt om jordforholda på Sørumsletta. Den består av en fruktbar moldrik sandblandet jord som er det vi kaller sjøldrenerende og ligger på leire som vannet renner vekk på. Vi ser også her merker etter gamle, ikke tidfestede, jordras, som rett vest for kirken og syd for søndre Sørumsletta. Disse har gått ut i Rømua. Et gammelt sagn sier at kirka skal gli ut en gang full av folk 1. pinsedag, og en prest spår at hans bene skal gjenoppstå ute i Øyeren.

Navnet Sudrheim kommer av garden som ligger i syd, søndre garden. Rosa i kommunevåpenet til Sørumsletta, som brukes i dag, blei tatt i bruk på 1300-tallet og stammer fra Sudrheim.

Vi begav oss bortover Sørumsletta mot Valsmoen forbi prestegarden, som egentlig heter Huseby (Husaby), men så langt tilbake jeg kan huske er den bare kalt prestegarden. Den har gjennom tidene alltid blitt brukt som prestegard.

Hulveier er jo gamle ferdselsårer, og de tydeligste finner vi nær de eldste større bosettinger. Disse hulveiene på Valsmoen er i ferd med å forsvinne. Mange steder er skogen der de gikk oppdyrket eller også gjengrodd. Her på Valsmoen er det et tydelig mønster av hulveier. Ved hjelp av skolebarn og lærere fra Sørumsletta skole og andre ildsjeler er noen av hulveiene nå ryddet. Det skal settes opp veivisere her så det blir lett for folk å finne fra. Håpet er at disse veiene kanskje kan bli tatt i bruk til rekreasjon, slik at de fortsatt kan fortelle oss om vår forhistorie.

Vi kom også forbi Sørums største gravhaug, om lag 30 meter i diameter. Inne på Valsmoen skal det totalt være 35 hauger. Det ligger også en ganske stor gravhaug på Huseby, på toppen av Fallbrauta, og her er det også ved arkeologiske utgravninger funnet merker etter store stolpehus og kokegroper. Alt dette forteller oss om tidlig og stor bosetting i området på Sørumsletta allerede i bronsealderen. Disse gravhaugene er trolig fra vikingetida, ca. 500 – 1.000. Steinrøster som graver er fra noe eldre dato. På toppen av den store gravhaugen var det gravd en del. Dette er ofte noe en ser, for på 1800-tallet med trange tider håpet folk å finne smykker og andre verdigjenstander i disse store haugene.

Vi kom nå ned i dalen mellom Bingsgarda hvor leirraset nord for husa på Vest-Bingen og mot skogen har gått ut. Dette skjedde trolig før 1200. I dalen ned mot Glomma er det funnet et sverd. Den første kirka i Sørumsletta stod nok mest sannsynlig i Bingen-området, noe nærmere Glomma enn den nåværende kirka. Det var her Erling Skakke var til messe da han blei angrepet av de opprørske hettesveinene, men berget seg unna og ned til båtene på Glomma.

På veien fram til utgangspunktet, Sørums skole, passerte vi det gamle kornmagasinet som var opprettet i 1833 av Sørums sogneselskap. Sogneselskapet var en sammenslutning av framsynte bønder og embetsfolk, og var vel en forløper for de senere landbruksorganisasjonene. Her kunne bønder få lånt spkorn mot å betale tilbake om høsten. Denne ordningen varte ikke lenge, i 1847 blei kornmagasinet solgt.

Vel framme på skolen igjen hadde vi fått vite mye historie fra vår egen nærhet.

Kaare Svarstad

Bind 2 av Sørums bygdebok

kommer i midten av november, og vi har med undring registrert at flere av historielagets medlemmer ikke har abonnert på bøkene. Det er det ikke for seint å gjøre noe med! Bortsett fra at bind 1 viser hvor flott lokalhistoria kan presenteres – både når

det gjelder tekst og bilde, er du ved å abonnere på bygdebøkene gjennom historielaget også med på å støtte det viktigste enkeltprosjektet vi jobber med for tida. Dessuten støtter du oss økonomisk, (vi får en provisjon på 20% på alle abonnenter). Også for deg er et abonnement prisgunstig med 700 kroner for bind 2, mot 850 kroner om du kjøper bindet uten abonnement.

Sørums-Speilet

Artikler fra Blaker og Sørums historielag redigeres av Svein Sandnes.

Returadresse: Svein Sandnes,
Eidsvegen 1, 1927 RÅNÅSFOSS

B

